

Forord

De seks forelæsninger, der her foreligger samlet som bog, blev afholdt under Krupp-Stiftelsens auspicer på det Kulturvidenskabelige Institut i Essen i slutningen af 2001 og begyndelsen af 2002. Da emnet er en social og politisk analyse af nutiden, kan forelæsningerne ikke være upåvirkede af tidens signaler. På tidspunktet for den første forelæsning lå 11. september 2001 kun otte uger tilbage. Selvmordsterroristers ødelæggelse af Twin Towers markerede en vending. I Amerika er *Nine-Eleven* (den elvte dag i den niende måned) blevet til et traume om sårbarheden hos selv den største verdensmagt - et traume, der næsten overstiger det japanske angreb på Pearl Harbour i 1941. I det terrorvante Europa vejer de indirekte følger ikke mindre tungt. Pludselig er demokratier begyndt at tale om krig og ikke blot at tale. At et langt, vedvarende økonomisk opsving samtidig sluttede og endda til dels viste sig at være en skuffende sæbeboble, hjalp ikke på den offentlige bevidsthed. Efter en periode med næsten overstrømmende optimisme, greb angsten mange steder omkring sig.

Mange mennesker er optaget af nye spørgsmål. Eksisterer der noget sådant som en kamp mellem kulturer? Vil krigen

mod terrorisme nogensinde få en ende? Kan den stærkt diskuterede globalisering med dens nye muligheder overhovedet standses? Hvad skal der ske, for at de nationale økonomier i den udviklede verden kan få en vedvarende genopretning efter sammenbruddet i den ny økonomi? Disse forelæsninger om frihedens politik i en labil verden vil ikke løse sådanne gåder. De dagsaktuelle begivenheder er deres akkompagnement, ikke deres tema. Temaet er derimod et forsøg på at skabe et par åbninger af forståelse i det virvar, der præger verden ved det 21. århundredes begyndelse.

Denne verden kan ikke blot beskrives med ordet ”globalisering”. Jeg kalder den først og fremmest for en labil verden, *a runaway world* (som Anthony Giddens har betegnet den), en verden der ikke længere kan styres. Diskussionen vil handle om dens labilitet og ustyrlighed, om rekonstruktion af menneskers liv, om nye uligheder og konflikter, om trusler og nye institutioner, men også om nye håb for fremtiden.

Det kompas, der skal vise vejen gennem endnu ikke kortlagte landskaber, er indstillet på frihed. Den frihed, jeg tænker på, er temaet for den første forelæsning. Det er ikke en frihed som tilstand, altså som en ren opnåelsesmulighed, men frihed som aktivitet, der virkeliggør livsmuligheder. Aktiv frihed er mit gennemgående tema.

Hermed tydeliggøres allerede det perspektiv, der er ledende for disse forelæsninger, det at være grænsegænger mellem socialvidenskab og politik, mellem analyse og aktion. Jeg er allerede for længst trådt ud af den store fagforening, som kaldes *scientific community*, uden at jeg har meldt mig ind i en anden organisation. I det hele taget står stammeforpligtigelser mig fjernt. Karl Popper har udtrykt det på en

for mig overbevisende måde: ”Jo mere vi forsøger at vende tilbage til underkastelse under stammemagien, jo større er sandsynligheden for, at vi vil ende ved inkquisitionen, det hemmelige politi og et romantiseret gangstervælde.” (Terro-risme ville man kalde det i dag.) Med Popper vil jeg derimod fastholde: ”Vi må gå foran ind i det ukendte, uvisse og usikre og bruge den fornuft, vi råder over, til at skaffe både sikkerhed og frihed.” En sådan handlelyst betyder, at den følgende analyse ikke er indhyllet i tristhed, men tværtimod næres af håb. Det gælder især for den første forelæsning, men stort set også for de følgende og især for den sidste.

Det skal endnu en gang siges, at der er tale om forelæsninger. Jeg har til nærværende bogudgave ikke ændret på deres stil. De seks forelæsninger er udarbejdet i sammenhæng, men skulle også kunne stå alene. Jeg takker de borgere i Essen, der var mine tilhørere, og hvis spørgsmål har højnet argumentationen. Det er ingen overdrivelse, når jeg siger, at de dyster, som fremkom under disse forelæsninger, har haft en varig betydning for mig. Professor Jörn Rüsen og hans medarbejdere på det Kulturvidenskabelige Institut har hjulpet mig med råd og dåd. Min assistent, Edith Emmenegger, har endnu en gang sørget for, at gode hensigter også er blevet til virkelighed. Forlaget C.H. Beck og især Ernst-Peter Wieckenberg samt Detlef Felken har med vanlig omhu bistået ved udgivelsen.

London, oktober 2002

R. D.

1.

Aldrig tidligere er det gået os så godt. Om livsmuligheder.

”Velstand til alle”

Den 20. juli 1957 holdt den britiske politiker Harold Macmillan, der netop var blevet udnævnt til premierminister, en tale på fodboldstadionet i Bedford, som mere end nogen anden er gået over i historien på grund af et enkelt udsagn: ”Lad os være ærlige, aldrig tidligere er det gået så godt for de fleste mennesker hos os. Drag gennem landet, til de store byer, til de små landsbyer, og I vil finde en velstand, som aldrig før har eksisteret i mit liv – ja faktisk aldrig før i dette lands historie.” Politikere bryster sig gerne af at sige ”ubekvemme sandheder”; derfor taler de sjældent som Harold Macmillan, for hans er så at sige en ”bekvem sandhed”. Konrad Adenauer udtrykte sig samme år, 1957, noget mere forsigtigt; han ønskede først og fremmest ”ingen eksper-

menter”. Faktisk skyldtes hans absolutte flertal ved valget i september samme år ikke mindst hans erhvervsminister Ludwig Erhards løfte om – og efterhånden også frembragte – ”velstand til alle”.

Hvis den ”bekvemme sandhed” var sandheden i 1957, hvor meget mere gælder det så ikke et halvt århundrede senere, at det aldrig tidligere er gået os så godt! Heller ikke de, der modtager makroøkonomiske tal med behørig skepsis, kan overskue omfanget af de forandringer, der skete i årtierne siden 1950’erne. Bruttonationalproduktet per capita blev i mange industrilande mere end firedoblet mellem 1950 og 2000 og nåede med omkring 20.000 dollar per år en forbavsende størrelse. Endog i Storbritannien, hvor udviklingen er gået langsommere, er der mellem premierministrene Harold Macmillan og Tony Blair sket en fordobling af per capita-indkomsten.

Imidlertid er bruttonationalproduktet per capita på ingen måde det eneste mål. Økonomer har foreslået et indeks for den menneskelige udvikling (*Human Development Index*, HDI), som måler indkomster, uddannelsesniveau og levetidsforventning.¹ Også denne er siden 1950 steget næsten overalt med 50% eller mere i medlemslandene i OECD (Organisationen for økonomisk samarbejde og udvikling). Den massive forbedring af kvindernes sociale stilling, forøgelsen af mulighederne for social deltagelse i det hele taget, afkortning af arbejdsdagen, arbejdsåret og arbejdslivet, udbygning af velfærdsstaten, forbedring af den infrastruktur, der er tilgængelig for alle, og andre kvalitative udviklinger har i betragtelig grad øget livsmulighederne for mange. Aldrig har så mange mennesker haft så store livsmuligheder som i dag.

Udfoldelse af livsmuligheder har ikke været en lineær proces. Der har været både stor fremdrift og faser med stagnation. Årtierne før 1913 oplevede en moderniseringsfremdrift med en første fordobling af per-capita-indkomsten. Efter Anden Verdenskrig skete det egentlige økonomiske mirakel, som fortsatte frem til oliekrisen i 1973. Så kom den fase, vi kalder globaliseringen. Den startede kraftfuldt i revolutionsåret 1989, hvor opløsningen af den Kolde Krigs fronter var en medvirkende årsag til, at informationstidsalderens tekniske muligheder fik et globalt gennembrud. Den samtidige råden over information på ethvert sted stimulerede i første omgang finansmarkederne, derefter tjenesteydelserne og efterhånden mange områder i det moderne erhvervsliv. Til sidst, omkring århundredskiftet, blev globaliseringsfremdriften nærmest tøjlesløs; men korrektionerne i de første år af det ny århundrede har ikke ændret væsentligt på det samlede billede.

Så lad os være ærlige, aldrig tidligere er det gået så godt for de fleste mennesker i Tyskland. Alligevel hører ingen dette uden at vente på det store *men*, der uvægerligt følger efter sådanne udsagn. Hos Macmillan havde *men*'et et navn: inflation. Han gjorde rigtigt i at advare mod den. Globaliseringen var jo blandt andet det befriende svar på den blanding af inflation og stagnation, hvori den amerikanske økonom Mancur Olson så sent som i 1980'erne så årsagen til den "nationernes tilbagegang", som efter hans mening udgjorde en trussel.² Olson undervurderede åbenbart virkningen af den åbenheds- og anspringspolitik, der blev ført af de allerede da regerende, uortodokse politikere, Margaret Thatcher og Ronald Reagan, for slet ikke at tale om de forestående

processer af *glasnost* og *perestrojka* i den allerede vaklende kommunistiske verden.

Imidlertid griber mit *men* længere ud. Der er faktisk tale om tre *men*'er, som efter min mening skal knyttes til tesen om, at det aldrig er gået os så godt som nu.

Men lykke?

Det første *men* tjener til at afklare begreberne. Det er aldrig gået os så godt som nu – men er vi af den grund også blevet lykkeligere? Den største lykke for det største antal mennesker var jo i lang tid målet for de offentlige bestræbelser; i den amerikanske Uafhængighedserklæring står *happiness*, det at være lykkelig, ved siden af retten til at leve og til at være fri. Men man skal nok ikke tro, at menneskene i 2001 er fire gange lykkeligere end dem i 1957. Menneskelige erfaringer med lykke og ulykke bekræftes bedre i folkeviddet om, at livet er en stadig op- og nedgang, end i økonomernes velstandsmålninger.

Det at være lykkelig stiller foruroligende spørgsmål, også selv om der ses bort fra den private erfarings irrationalitet. Undertiden får man det indtryk, at menneskers subjektive velbefindende er størst, når de skal kæmpe for deres rettigheder og ønsker, og især når små og ofte tillige store fremskridt viser, at denne kamp kan føres med en forventning om succes. Måske var demokratiet endog smukkeste dengang, hvor dets stadig grove instrumenter kunne bruges til at fuldstændiggøre og forfine det, til at udbrede valghetten til alle borgere og til at styrke kontrollen med magthaverne. Når

først vi har opnået det, vi stræber efter, indtræder der nærmest en udmattelse, ja sågar en vis skuffelse.

Hvis velstand, ja endog velfærd ikke tilstrækkeligt kan måle, hvor godt det går os, og lykke er for personligt og samtidig for u håndgribeligt – hvilke andre begreber ville da kunne hjælpe os videre? Mit svar vil igennem disse forelæsnings lyde: friheden. Den er den ledende tanke for al fremgang i menneskelige forhold. Men er den også en praktisk, ja en kvantificerbar målestok for, hvor godt det går os?

Amartya Sen, nobelpristager i økonomi, har forsøgt at give et svar. Han stiller dobbeltspørgsmålet: Hvad skal man opnå med (økonomisk og social) udvikling? Og: under hvilke forudsætninger kan en vellykket udvikling finde sted? Hans svar på begge spørgsmål lyder: Frihed, eller snarere – og forskellen er vigtig – *friheder*. ”Udviklingen er efter denne opfattelse den proces, der skal til for at udvide menneskets friheder.”³ Frihed har altså på den ene side en ”konstitutiv” rolle, dvs. at udviklingens succes måles på dennes forøgelse; den har på den anden side en ”instrumentel” rolle, dvs. kun gennem frihed - mere præcist gennem bestemte ”friheder” - er udvikling mulig. Her kan man ikke lade være med at tænke på Sens velkendte tese om, at sultkatastrofer næsten aldrig finder sted i frie lande, især ikke i lande med presse- og ytringsfrihed, fordi disse katastrofer i deres kerne ikke beror på rådigheden over levnedsmidler, men på tilgangen til disse og dermed på de berørtes adkomst, som først under frihedens betingelser får gyldighed.⁴

Sens teori er af fundamental betydning for de processer, som det her drejer sig om. Hans måde at anvende ordet frihed og især flertalsformen friheder på må man dog nok sætte

spørgsmålstegn ved.. For eksempel kan sondringen mellem ”konstitutiv” og ”instrumentel” frihed føre til indholdstomme udsagn: Frihed medfører udvidelse af frihed. Dertil kommer, at flertalsformen skaber forvirring – selv om præsident Roosevelt med sine ”fire friheder” gjorde den samfundsduelig. Frihed er som ledeværdi hverken velstand eller social deltagelse eller hårdt arbejde eller god uddannelse og heller ikke retfærdighed. Den umisforståelige, grundlæggende betydning af frihed er fraværet af tvang og ansporingen til egen driftighed.

Af disse grunde forekommer et andet begreb mig at være bedre til at beskrive og måle menneskelig velfærd, nemlig begrebet livsmuligheder. Hermed er det snarere Sens vokabular end hans teori, som ændres. Livsmuligheder er først og fremmest optioner, altså valgmuligheder. (I den følgende forelæsning vil jeg føje et andet, vanskeligere element til dette, nemlig dybe bindinger eller ligaturer.) Optioner er først og fremmest rettigheder, *entitlements*, som Sen også kalder dem. Men disse forbliver tomme, hvis man ikke kan vælge mellem flere kandidater eller partier. Den anden side af optioner er derfor eksistensen af et udbud, af *provisions*. Optioner er muligheder, hvilket betyder, at de kan benyttes eller ikke benyttes.⁵ At det aldrig tidligere er gået os så godt, betyder altså, at mennesker har reelle valgmuligheder.

Men for altid?

Det fører til det andet *men*, som relativiserer min udgangstese. Det kan rummes i én sætning: historien følger ikke en forud fastlagt plan. ”Historien har ingen mening,” som Karl

Popper formulerer det, for straks at tilføje, at vi kan give den en mening, ja at vi bør, for eksempel ved at åbne de største livsmuligheder for det største antal mennesker.⁶ Der er blevet talt meget om, at Francis Fukuyamas tese, at med afslutningen på den Kolde Krig er også ”afslutningen på historien” kommet, ikke har meget at byde på. ”Den liberale idé,” lyder det fra Fukuyama, har ”vist sig at være den sejrende idé”.⁷ Da vi nu har nået et punkt, ”hvor vi ikke kan forestille os en verden, som er substantielt anderledes end vor, hvor fremtiden ikke på nogen erkendelig eller åbenlys måde kan bringe en grundlæggende forbedring af vor nuværende orden, må vi se den mulighed i øjnene, at historien selv har nået sin afslutning”. Det er altså ikke blot aldrig tidligere gået os så godt, men det kan i en ”akkumulation-uden-ende”-proces kun blive bedre.

Francis Fukuyama kunne åbenbart ikke ane, at et årti senere ville mange mennesker snarere gå i gang med Samuel Huntingtons ”Civilisationernes sammenstød” end med hans ”Historiens afslutning og det sidste menneske”.⁸ Uanset om vi kan forestille os det eller ej, så er der millioner af mennesker, som anser en helt anden fremtid end den amerikanske for tilstræbellesværdig, ja tilkæmpelsesværdig. Man kunne ligefrem sætte Fukuyamas tese på hovedet. På en vis måde var revolutionen i 1989, altså kommunismens sammenbrud, ikke afslutningen, men begyndelsen på historien. Først efter opløsningen af systemernes fastlåste konfrontation kunne globaliseringens kræfter udfolde sig. I 1989 åbnedes den længe spærrede, eller i det mindste fastklemte port til fremtiden. En ny global klasse er sluppet gennem porten og har siden da etableret sig som en toneangivende gruppe.

Fukuyamas teser lever af et nyt opkog af hegelske ideer. Historien har en plan; dens vej fører fremad med en indre nødvendighed; en verdensånd viser denne vej *per aspera ad astra*, hvor hegelianernes stjerner som bekendt har antaget forskellige navne i løbet af tiden: den (preussiske) stats sædelige idé, det kommunistiske slutsamfund og den liberale idé. Men hvad nu, hvis historien ingen plan har? Troen på den evige genkomst af det samme er gammel og stadig lige udbredt. Der er andre forestillinger om historien, som ikke rummer fremskridt, herunder den udsøgte pessimisme, som store konservative som f.eks. Michael Oakeshott i 1951 gav udtryk for i sin sensationelle tiltrædelsesforelæsning ved den ellers så fremskridtsbevidste London School of Economics. Politik er ifølge Oakeshott som at sejle på et grænse- og bundløst hav; ”der er hverken en havn, der giver ly, eller en havbund at forankre sig til, hverken udgangspunkt eller et bestemt mål”.⁹ Vi kan kun gøre én ting, nemlig at holde skibet flot i rum sø. Til disse versioner af tvivlen på verdensåndens vej gennem historien er man i dag nødt til at føje endnu en postmoderne version, hvor det ikke kommer an på, hvad vi gør. *Anything goes*, alt er tænkeligt, historien er alligevel ikke andet end en ren konstruktion, en løgn.

Sådanne teorier viser i det mindste, at det med historiens oprindelse og mål ikke er så enkelt. Mig har de i hvert fald ikke kunnet påvirke til at opgive Popper og før ham Kant. Jeg er en uforbederlig rationalist, der vel nok hører hjemme i det 18. århundrede. Den amerikanske forfatning, nationernes voksende velstand som følge af markedets usynlige hånd og menneskets forløsning fra sin selvforskyldte umyndighed er incitamentet til stadig nye forsøg, som ikke ophører, selv om

der sker fejltagelser. Forsøg på hvad? Forsøg på at bidrage til, at der skabes flere livsmuligheder for flere mennesker.

På ét område er stemningen fra det sene 18. århundrede gået tabt for mig som for mange andre: Det kan også gå helt anderledes. Oplysning, velstand og demokrati er på ingen måde processer, der mod al modstand og trods lejlighedsvis tilbageslag blot udvikler sig af sig selv og i sidste ende bryder igennem. Selv moderniseringen, vejen *from status to contract*, fra arvede til erhvervede positioner, er ikke en kraft, der i sidste ende ikke tillader nogen modstand. Kun med meget stor forsigtighed bør vi nogensinde påstå, at andre *endnu* ikke er nået dértil hvor vi befinder os. Måske vil de aldrig nå dertil. Det er ikke umuligt, at alle vore resultater igen kan blive ødelagt - af ydre fjender eller af vor egne handlingers selvmorderiske potentiale. Ødelæggelse af vort miljø, atomfaren og tabernes had er eksempler herpå. At historien er åben, gælder ikke kun i én retning. For at den skal føre til flere livsmuligheder for flere mennesker, må vi gøre noget. Frihed betyder altid arbejdsindsats.

Men for alle?

Det fører mig til det tredje og vigtigste *men*, der skal føjes til udsagnet om, at det aldrig tidligere er gået os så godt. Hvem er disse "vi", som der her er tale om? I hvert fald ikke alle mennesker; ikke engang alle i de udviklede lande, der har organiseret sig i OECD, og da slet ikke alle i den "tredje verden". At skaffe adgang for om muligt alle i OECD-landene og for flest mulige i hele verden til de livsmuligheder, der findes i de succesrige lande, er den største opgave for en

frihedens politik her ved begyndelsen af det 21. århundrede. Der er ikke nogen vanskeligere og farligere opgave end denne.

Vanskelighederne på vejen fra den traditionelle fattigdoms begrænsede muligheder til de liberale velstandssamfunds muligheder er ganske vist kendte; men kendskabet til dem har stadig ikke overalt vundet indpas i politiske handlinger. Det er ikke overførslerne af finansielle ressourcer, der gør fattige lande rige. Intet tænkeligt pengebeløb kan forvandle Afghanistan til USA. Amartya Sens "friheder" kan muligvis være tvivlsomme rent begrebsmæssigt, men er i deres substans uundværlige forudsætninger for udvikling. De omfatter politiske friheder og sociale muligheder såvel som et beskyttende net af social sikkerhed. Økonomihistorikeren David Landes har formuleret de institutionelle forudsætninger for vækst- og udviklingssamfund med forbilledlig klarhed.¹⁰ Til disse hører ejendomsret og personlig frihedsrettigheder, tilliden til kontraktlige aftaler samt stabile ikke-korrupte regeringer, der er lydhøre over for borgernes klager og ønsker. De internationale organisationer erkender dette, men er ofte for utålmodige til at handle derefter.

Alligevel er der et andet aspekt, som kun sjældent nævnes, og som er endnu vigtigere, nemlig bevidstheden om de farer, som udviklingsprocessen medfører. Efter kommunismens afslutning i 1989 skrev jeg en lille bog, hvis titel er lånt fra Edmund Burkes "*Reflections on the Revolution in Europe*". Ingen tese i denne bog har fundet så megen genklang som den, at der ikke findes nogen lige vej fra den mislykkede planøkonomi til en fungerende markedsøkonomi.¹¹ Vejen fører tværtimod gennem en tårenes dal.

Livsbetingelserne for de fleste mennesker bliver dårligere, før de bliver bedre. Også Tyskland efter 1948 oplevede denne tårernes dal; uden forbundskansler Adenauers vedholdende stædighed – og også uden Korea-krigen - ville Forbundsdagen formentlig have vedtaget et mistillidsvotum mod erhvervsminister Ludwig Erhard; og forbundsdagvalget i 1953 kunne også have fået et andet resultat.

Så dukker faren pludseligt op. Vejen gennem tårernes dal varer længe, længere end en parlamentarisk valgperiode. Det er derfor sandsynligt, at de, der netop er blevet omvendt til demokrati (for igen at tale om den postkommunistiske verden), begynder at tvivle på dette. Skulle demokratiet ikke bringe velstand? Da det åbenbart ikke gør det, kan man lige så godt give sin stemme til tidligere kommunister eller til andre kræfter af tvivlsom oprindelse. Men dermed er man kommet ind i en ond cirkel, der i sidste ende truer markedsøkonomien og demokratiet. Heldige er de lande, der som Polen kan klare sig igennem de demokratiske turbulenser uden at ødelægge forudsætningerne for den økonomiske udvikling, således som de er formuleret af Sen og Landes - og for Polens vedkommende af Leszek Balcerowicz.

Et er vejen fra den mislykkede tvangsøkonomi til frihed, noget andet er vejen fra førmoderne økonomi- og socialstrukturer til modernitet, og den vej byder på endnu større farer. John Kenneth Galbraith har på grundlag af sine indiske erfaringer hævdet, at den førmoderne ”fattigdommens cyklus” er tålelig på sin egen måde.¹² Mennesker kan overleve i den og endog ofte aftvinge livet kvaliteter. Men for at komme fremad og tilkæmpe sig flere livsmuligheder, må cyklen brydes. Det bliver den, når de første unge mennesker

sælger gedemælk på det nærmeste marked og anskaffer sig en transistorradio for indkomsten. Hermed bliver deres vante levemåde nemlig forstyrret, og samtidig vækkes håbet om en fjern, glitrende verden.

Det første skridt ind i moderniteten er som oftest et skridt ind i ny elendighed. Man behøver blot at tænke på beretningerne om den tidlige arbejderklasse i England, på arbejdsanstalterne, ginknejperne, sygdommene og forbrydelserne. I nutidens udviklingslande er der lignende forhold. De, der forlader landsbyen med dens fattigdomscyklus, havner først i blikrønner i storbyernes udkant, i *avelas* og *slums*. Der bliver de ofte længe, kun lejlighedsvis i arbejde og uden meget håb. De strukturer, der kunne have opfanget dem, eksisterer endnu ikke hverken på arbejdsmarkedet eller i det sociale livs øvrige konstruktionselementer. Flertallet af disse ofre for den tidlige modernisering er unge mænd. Da de intet har at tabe og kun lidt at se frem til, bliver de alt for let ofre for forførelse. De udgør reservehæren for nationalistiske eller fundamentalistiske demagoger. De er også et reservoir for alle de kulter, der lover martyrium. Blandt dem trives terrorismen, som jo næsten udelukkende er en aktivitet for unge mænd, der er blevet forført af gamle mænd.

Det, vi så løseligt kalder udvikling, er altså en proces, der for mange først betyder fremmedgørelse, og for hvem det i denne fase på ingen måde står klart, at den vil føre til det ønskede mål. Terrorisme og martyrium er bestemt ingen varig tilstand; men de kan slå over i diktatoriske regimer af hvilken som helst farve - Irak eller Iran, Nordkorea eller Burma - og også i ikke-regimer, i herredømmer af narkotikakarteller, mafiaer eller terrorgrupper. I den tredje verden er det

ikke globaliseringens tabere, der rejser sig mod vinderne, men derimod ofrene for begyndelsesstadierne i en udvikling, for hvem det lige så hadede som tilstræbte mål "Amerika" stadig er alt for fjernt.

Dette er ikke et argument mod vækst og udvikling. Men det er et argument for en ny subtilitet ved alle forsøg på at igangsætte og fremme udviklingsprocesser gennem ydre påvirkning. Udviklingspolitik burde i langt højere grad mere koncentrere sig om de af Landes og især Sen opstillede forudsætninger for vedvarende udvikling end om de spektakulære resultater, som er skabt af enkelte entreprenører eller af sågar erhvervsbrancher. Finansiell hjælp er mindre nødvendig til investeringer - her kan man forlade sig på markedet - end til sikring af dem, der trues af undergang i tårenes dal. De har ikke kun behov for en grundsikring, men især for perspektiver, altså for visning af en vej mod en mere håbefuldst fremtid.

Det er lettere sagt end gjort, så meget mere som at vi helt klart ikke er i stand til at skabe sådanne betingelser i vort eget livsrum. Også højt udviklede lande har ikke blot et fattigdomsproblem, men et problem med unge mænd, der ikke ved, i hvilken retning de skal vende sig, og som derfor bliver føjelige ofre for alle mulige forførelser, hvis de da ikke på egen hånd gør forbrydelse til deres hovedbeskæftigelse. De følgende forelæsninger vil tage dette tema op ud fra flere perspektiver. En labil verden er kilden til mange trusler mod den liberale orden. Arbejde som tilværelsens faste holdpunkt har for mange mistet sin konstruktive kraft. Nye uligheder ledsager globaliseringens nye muligheder og danner grundlag for nye sociale konflikter. Frihedens konstitution,

som vi kender den, og især demokratiet, virker ofte ikke længere som kilde til fornyelse gennem reguleret konflikt.

Grundudrustnings-markedsliberalisme

Men det er på tide at holde inde, inden vi helt taber ud af syne, at det aldrig tidligere er gået os så godt som i dag. Aldrig før har så mange mennesker haft så store livsmuligheder som nu. Dette er udgangspunktet for den frihedens politik, som frem for alt er mig magtpåliggende. Det betyder, at enhver udvidelse af livsmulighederne er velkommen, også selv om denne i første omgang ikke kommer alle til gode. Også det opbrud af nye socialøkonomiske kræfter, der kaldes globalisering, er derfor i første omgang velkommen. Frihedens politik, som jeg her er fortalere for, er i hvert fald ikke en politik, som har som mål at fastholde den tilsyneladende sikkerhed, der er indeholdt i status quo. Den hilser nye muligheder velkommen og bidrager til deres gennembrud.

Håbet som udgangspunkt er imidlertid kun første skridt i frihedens politik. Det næste skridt er driftighed. Frihed er aldrig en sovepude, på hvilken man kan hvile eller hengive sig til passive nydelser. Den er altid en udfordring til aktivitet. En sådan aktivitet er ikke en selvfølge. I denne henseende var selv de to store liberale tænkere, Karl Popper og Friedrich von Hayek, for beskedne, for ikke at sige for passive. Det åbne samfund skaber mulighed for forsøg, fejlslag og korrektioner. Men hvad, hvis ingen forsøger at gå nye veje? Hvad, hvis der indtræder apati i stedet for aktiv deltagelse i fællesskabet? Vi har været, og er måske stadig, tæt på en sådan tilstand. I bedste fald - og det er slemt nok - be-

tyder dette en nedsynken i en form for ufrivillig autoritarisme. Borgerne sover, og de herskende gør, hvad de vil. I værste fald rammer vor inaktivitet os selv, også i form af vold, der indbefatter terrorisme. For så vidt er det godt, at der er sket begivenheder, der atter har vakt den aktive frihed.

For en sådan aktiv frihed drejer det sig naturligvis ikke om aktivitet som et mål i sig selv. Den væsentligste hensigt er at udbrede de succesriges livsmuligheder til alle andre. Frihed må ikke blive et privilegium, og det betyder, at et afbudene for frihedens politik er at skabe den adkomst og det udbud, som vi selv nyder, til flere mennesker - i princippet til alle mennesker. Jeg har antydnet, at det er en vanskelig opgave. At løse denne opgave kræver mere end afladsbetalinger. Indsigt, fantasi, tålmodighed, vedholdenhed og frem for alt utrættelige forsøg på at forbedre menneskenes velfærd er nødvendigt. Det gælder for de udstødte i de rige lande så vel som for det store flertal i de fattige lande.

Lige så vigtig som hensigten med den aktive frihed er de midler, der skal anvendes for at opnå denne. Det drejer sig først og fremmest om to midler, som vil blive omtalt nærmere under disse forelæsninger. Det ene er de regler, der giver friheden en institutionel form, det vil sige frihedens forfatning. De begynder med retsstaten og demokratiets spilleregler, og de fører til slut til de verdensomspændende regler, hvis betydning allerede var erkendt af Kant i hans "Idé til en almen historie med verdensborgerlig hensigt". Det andet middel til at opnå frihedens hensigt er mindre kendt og vil derfor kræve en grundigere diskussion; det er en grundudrustning til livsmuligheder, der i princippet tilkommer alle, altså ethvert menneske.

Siden frihed, lighed og broderskab blev knyttet sammen af den Franske Revolutions public relations mestre, er disse begrebers forenelighed igen og igen blevet fremhævet. Jeg tilstår, at denne harmoniserende vision ikke overbeviser mig. Liberale, socialister og kommunitarister er nu engang ikke lige størrelser, ikke engang i den nådige unøjagtighed, der kendetegner en ”tredje vej”. Frihed og lighed markerer først og fremmest to forskellige måder at anskue sociale forhold på. Den, der først og fremmest vil lighed, glemmer ofte friheden på vejen.

Det modsatte er uden tvivl også tilfældet. Jeg er faktisk af den opfattelse, at ulighed er et element i friheden. Et frit samfund tillader et stort spillerum i forskellen mellem mennesker, ikke blot hvad angår levemåde, men også hvad angår rang. Grænsen for den ulighed, der er forenelig med frihed, ligger først der, hvor de begunstigede kan bestride de fordelte deres deltagerret, eller hvor de forfordelte helt og holdent udelukkes fra deltagelse i sociale, økonomiske og politiske processer. Mod begge disse forhold hjælper kun ét, den garanterede grundudrustning for alle. Det omfatter alle borgeres grundrettigheder, men tillige et grundniveau for livsbetingelser, måske en garanteret grundindkomst, under alle omstændigheder visse offentlige serviceydelser, der er tilgængelige for alle.

Samuel Brittan og Adair Turner, som jeg her refererer til, taler om ”RML”, *Redistributive Market Liberalism*, en markedsliberalisme med omfordelingselementer. Begrebet omfordeling kan lede på vildspor. Brittan og Turner mener først og fremmest, at hverken arvekraft eller markedet fører til en nødvendig rigtig fordeling af goderne. Herimod hjæl-

per imidlertid ingen prædiken og da slet ikke ødelæggelse af markedet. Hvad, der derimod er nødvendigt, er ”en ramme af regler - omfattende, om nødvendigt, omfordelende skatter og overførsler -, hvorigennem en markedsøkonomi kan bringes til at tjene mere vidt rækkende mål og hensigter”.¹³ Når det nu engang er nødvendigt at anvende et kompliceret begreb, vil jeg foretrække grundudrustnings-markedsliberalisme frem for omfordelings-markedsliberalisme.

Det er aldrig gået os så godt, men det kan gå os endnu bedre, os og især alle dem, der ikke nyder vore livsmuligheder. Derfor er vi tilskyndet til aktiv frihed, for det kan også gå helt anderledes, og forbliver vi inaktive, så vokser faren.